

Н.Ю. Семенова, ст. науков. співробітник

Дніпропетровський НДІ судових експертиз

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПОДАТКОМ НА ПРИБУТОК ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Розглянуто особливості проведення судово-економічних досліджень з питань, пов'язаних з оподаткуванням податком на прибуток підприємств операцій з борговими цінними паперами. Приділено увагу питанням, пов'язаним з відображенням операцій з цінними паперами в бухгалтерському та податковому обліку.

Встановлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток, у тому числі оподаткування операцій з цінними паперами, належить до завдань судово-економічної експертизи.

Необхідність дослідження економічною експертизою питань, пов'язаних з оподаткуванням операцій з цінними паперами, виникає під час розслідування правоохоронними органами порушень податкового законодавства, а також оскарження в адміністративному порядку податкових повідомлень-рішень за результатами податкових перевірок.

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень[1], питання щодо оподаткування операцій з цінними паперами викладені в наступній редакції:

“Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки державної податкової інспекції фінансовий результат за операціями з цінними паперами і корпоративними правами (назва підприємства) за період (указується період) у розмірі (вказується сума)?”.

Як свідчить експертна практика, на даний час експертами-економістами проводяться дослідження господарських операцій, як за період дії Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”[2], так і за період з дати введення в дію Податкового кодексу України. Найчастіше досліджуваними питаннями є питання оподаткування податком на прибуток боргових цінних паперів (векселів, облігацій внутрішньої державної позики — скорочено ОВДП). Розглянемо особливості оподаткування податком на прибуток операцій з борговими цінними паперами за період до 01.04.2011 р.

Обсяг документів, необхідних для дослідження, визначається конкретними обставинами справи та питаннями, які поставлені перед експертом.

При проведенні дослідження з питань оподаткування податком на прибуток операцій з цінними паперами, експерт застосовує методи експертного дослідження: документальної перевірки та зіставлення із застосуванням методики № 11.0.08 “Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово — економічних експертиз”. При цьому, представлені документи перевіряються за формою, змістом та по суті відображених у них господарських операцій; перевіряється відповідність записів у документах вимогам нормативних актів. Дані первинних документів та договірної документації зіставляються з даними облікових реєстрів та, відповідно, з даними податкової звітності (декларацій з податку на прибуток підприємства з додатками). Експерту слід пам’ятати, що проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб’єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи [1]. Тому, разом з об’єктами дослідження, до експертної установи надаються акти документальних перевірок.

Відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку, регулюються Законом України “Про цінні папери та фондовий ринок” [3].

Фондовий ринок поділяється на первинний та вторинний. Первинний ринок цінних паперів — сукупність правовідносин, пов’язаних з розміщенням цінних паперів. Вторинний ринок цінних паперів — сукупність правовідносин, пов’язаних з обігом цінних паперів. При цьому: емісія — це встановлена законодавством послідовність дій емітента щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів; розміщення цінних паперів — відчуження цінних паперів емітентом або андеррайтером шляхом укладення цивільно-правового договору з першим власником; обіг цінних паперів — вчинення правочинів, пов’язаних з переходом прав власності на цінні папери і прав за цінними паперами, за винятком договорів, що укладаються під час розміщення цінних паперів.

Цінні папери — документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов’язань згідно з умовами їх розміщення,

а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі *групи цінних паперів*:

1) *пайові цінні папери* — цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів фондів операцій з нерухомістю (ФОН)), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться: акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН;

2) *боргові цінні папери* — цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні (депозитні) сертифікати; векселі;

3) *іпотечні цінні папери* — цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: іпотечні облігації; іпотечні сертифікати; заставні;

4) *приватизаційні цінні папери* — цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) *похідні цінні папери* — цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6) *товаророзпорядчі цінні папери* — цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Особливості бухгалтерського та податкового обліку операцій з цінними паперами визначаються суттю економічно-правових відносин між емітентом та наступними власниками цінних паперів, а саме, пов'язані такі правовідносини з емісією та розміщенням цінних паперів (первинний ринок), або з обігом цінних паперів (вторинний ринок).

Одним з видів боргових цінних паперів є вексель. Відповідно до діючого законодавства, переказні і прості векселі можна видавати лише

для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. На момент видачі переказного векселя особа, зазначена у векселі як трасат, або векседавець простого векселя повинні мати перед трасантом та/або особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж, зобов'язання, сума якого має бути не меншою, ніж сума платежу за векселем. Умова щодо проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному договорі, який укладається в письмовій формі. У разі видачі (передачі) векселя відповідно до договору припиняються грошові зобов'язання щодо платежу за цим договором та виникають грошові зобов'язання щодо платежу за векселем [4].

Операції з емісії цінних паперів, їх зворотного викупу чи погашення емітентами відображаються в бухгалтерському обліку відповідно до вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти", затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559, як активи не призначені для перепродажу.

Під час дослідження облікових реєстрів слід мати на увазі, що облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантаженою продукцією (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями, ведеться на рахунку 34 "Короткострокові векселі одержані". За дебетом рахунку 34 відображається отримання векселя за продані товари (роботи, послуги) та за іншими операціями, за кредитом — отримання коштів у погашення векселів, погашення отриманим векселем кредиторської заборгованості, продаж векселя третій стороні тощо. Аналітичний облік ведеться за кожним одержаним векселем[5].

Облік розрахунків за заборгованістю постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за одержані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи та за іншими операціями, на яку підприємством видані векселі, ведеться на рахунку 62 "Короткострокові векселі видані". За кредитом рахунку 62 відображається видача векселів в забезпечення поставок (робіт, послуг) постачальників та інших кредиторів та в забезпечення інших операцій, за дебетом — погашення заборгованості за виданими векселями, її списання тощо. Аналітичний облік ведеться за кожним виданим векселем та за строками їх погашення[5].

Таким чином, фінансовий інструмент у вигляді дебіторської заборгованості продавець повинен визнавати в бухгалтерському обліку в сумі, яка відповідає справедливій (договірній, продажній) вартості товарів (активів) або послуг, наданих в обмін на право отримання від

покупця грошових коштів, в якості компенсації їх вартості. А покупець свій фінансовий інструмент у вигляді кредиторської заборгованості, повинен визнавати в сумі справедливої вартості активів (товарів), отриманих в обмін на надане продавцю фінансове зобов'язання[6].

Операції з торгівлі (обігу) цінними паперами відображаються в бухгалтерському обліку відповідно до вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91, як активи призначені для перепродажу.

В бухгалтерському обліку операції з фінансовими інвестиціями відображаються на рахунку 35 “Поточні фінансові інвестиції”. За дебетом рахунку 35 відображається придбання (надходження) еквівалентів грошових коштів та поточних фінансових інвестицій, за кредитом — зменшення їх вартості та вибуття. Аналітичний облік ведеться за видами фінансових інвестицій із забезпеченням можливості отримання інформації про інвестиції як на території країни, так і за кордоном [5].

Фінансові інвестиції первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю. Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції[7].

Порядок оподаткування операцій з цінними паперами та деривативами встановлений п. 7.6 ст. 7 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”. Відповідно до пп. 7.6.1 п. 7.6 ст. 7 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, платник податку веде окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами (у тому числі іпотечними сертифікатами участі, іпотечними сертифікатами з фіксованою дохідністю та сертифікатами фондів операцій з нерухомістю) і деривативами у розрізі окремих видів цінних паперів, а також фондових та товарних деривативів.

Норми пункту 7.6 ст. 7 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, поширюються на платників податку — торгівців цінними паперами та деривативами, а також на будь-яких інших платників податку, які здійснюють операції з торгівлі цінними паперами чи деривативами.

Відповідно до вимог абз. 5 пп. 7.6.1 п. 7.6 ЗУ “Про оподаткування прибутку підприємств”, норми цього пункту не поширюються на операції з емісії корпоративних прав або інших цінних паперів, що

здійснюються платником податку, а також з їх зворотного викупу або погашення таким платником податку.

Якщо протягом звітного періоду витрати на придбання кожного з окремих видів цінних паперів, а також деривативів, понесені (нараховані) платником податку, перевищують доходи, отримані (нараховані) від продажу (відчуження) цінних паперів або деривативів такого ж виду протягом такого звітного періоду, від'ємний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами або деривативами такого ж виду майбутніх звітних періодів у порядку, визначеному статтею 6 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”.

Якщо протягом звітного періоду доходи від продажу кожного з окремих видів цінних паперів, а також деривативів, отримані (нараховані) платником податку, перевищують витрати, понесені (нараховані) платником податку внаслідок придбання цінних паперів або деривативів такого ж виду протягом такого звітного періоду (з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з цінними паперами чи деривативами такого ж, виду минулих періодів), прибуток включається до складу валових доходів такого платника податку за результатами такого звітного періоду.

При цьому, під терміном “витрати” слід розуміти суму коштів або вартість майна, сплачену (нараховану) платником податку продавцю цінних паперів та деривативів як компенсація їх вартості. До складу витрат включається також сума будь-якої заборгованості покупця, яка виникає у зв'язку з таким придбанням.

Під терміном “доходи” слід розуміти суму коштів або вартість майна, отриману (нараховану) платником податку від продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів та деривативів, збільшену на вартість будь-яких матеріальних цінностей чи нематеріальних активів, які передаються платнику податку в зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням. До складу доходів включається також сума будь-якої заборгованості платника податку, яка погашається у зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням.

Отже, норми п. 7.6 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” підлягають застосуванню виключно до тих операцій з цінними паперами, в яких цінні папери придбаваються з метою їх подальшого перепродажу. Такий висновок підтверджується нормами п. 2 ст. 4 Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”, які встановлюють, що дилерською діяльністю торговця

цінними паперами є укладання цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу. Платники ж податку, які не мають такого статусу, можуть здійснювати торгівлю цінними паперами за допомогою професійних торговців цінними паперами.

Порядком складання декларації з податку на прибуток підприємства, затвердженим наказом ДПА України від 29.03.2003 р. № 143, із змінами і доповненнями, передбачалося подання додатку КЗ “Розрахунок фінансових результатів операцій з цінними паперами та деривативами”, у разі заповнення рядка 01.4 декларації з податку на прибуток. Так у додатку КЗ до декларації з податку на прибуток підприємства відображаються: доходи звітного періоду по рядку 3.1, витрати звітного періоду по рядку 3.2, прибуток від операцій з векселями, акціями, облігаціями та іншими цінними паперами та корпоративними правами по рядку 3, який переноситься до рядку 01.4 декларації з податку на прибуток.

Операції платників податку з цінними паперами, які не мають ознак торгівлі цінними паперами, оподатковуються відповідно до інших пунктів Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” ніж п. 7.6, а саме: за норми пп. 4.1.1 п. 4.1 ст. 4 та п. 7.9.3 п. 7.9 ст. 7 вказаного Закону.

Згідно з пп. 4.1.1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” до складу валових доходів включаються загальні доходи від продажу товарів (робіт, послуг), а також доходи від продажу цінних паперів (крім операцій з їх первинного розміщення та операцій з їх кінцевого погашення (ліквідації)).

На відміну від пп. 4.1.2 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, в якому йде мова про віднесення до складу валового доходу доходів від торгівлі цінними паперами (порядок визнання яких регламентується п. 7.6 закону), норми пп. 4.1.1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” підлягають застосуванню тими платниками податку, які цінні папери отримали у результаті їх емісії, а не придбали їх на вторинному ринку. По відношенню до векселів це особи, що отримали їх безпосередньо від боржників (покупців своїх товарів (робіт, послуг) у зв’язку з оформленням їх грошового боргу, а не шляхом купівлі їх у осіб, які мали статус кредиторів за фінансовими зобов’язаннями, оформленими векселями.

Слід зазначити, що на відміну від операцій з торгівлі цінними паперами ведення окремого обліку фінансових результатів операцій з емісії та розміщення цінних паперів Законом України “Про оподаткування

прибутку підприємств” не передбачено. Тому, термін “дохід”, що використовується у пп. 4.1.1 цього Закону по відношенню до операцій з емісії та розміщення (у т.ч. зворотного викупу) цінних паперів слід використовувати в податковому обліку у тому значенні, в якому він застосовується у бухгалтерському обліку. А саме, включати до даних податкової звітності дані, які відображаються на рахунках бухгалтерського обліку інших доходів — балансовому рахунку 74 “Інші доходи”. Оскільки, згідно з п. 1.43 ст. 1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, терміни, що не знайшли свого визначення у ст. 1 цього Закону, слід застосовувати у значеннях, визначених іншими законами з питань оподаткування, а також національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку у випадках визначених цим Законом, які не суперечать цьому Закону та іншим законам з питань оподаткування у частині визначення термінів. Отже, у пп. 4.1.1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” під терміном “дохід” слід розуміти суму збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов’язань, які призводять до зростання власного капіталу (дисконт).

Дисконт (фіксована сума процентів за товарний кредит), який разом з дебіторською заборгованістю за продані товари включений до номіналу векселя, на балансових рахунках не відображається, оскільки його визнання в якості доходу, відповідно до вимог п. 23 ПСБО 13, здійснюється за касовим методом (по факту оплати). Номінальна вартість векселів відображається на позабалансовому рахунку 06 “Гарантії та забезпечення отримані”.

Отже, дослідивши первинні документи, договірну документацію, дані облікових реєстрів експерт робить висновки, щодо відповідності вимогам законодавства документального оформлення операцій з цінними паперами та відповідності податковому законодавству відображення таких операцій у податковому обліку підприємства. При цьому, експерт не повинен виходити за межі компетенції, щодо надання оцінки дій посадових осіб та юридичної оцінки та доказовості документам.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року у редакції наказу від 26 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
2. Про оподаткування прибутку підприємств: закон України від 28 грудня 1994 року у редакції закону від 22 травня 1997 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334/94-вр>.

3. Про цінні папери та фондовий ринок: закон України від 23 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
4. Про обіг векселів в Україні: закон України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.
5. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04>.
6. ПСБО 13 «Фінансові інструменти»: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
7. ПСБО 12 «Фінансові інвестиції»: наказ Міністерства фінансів України від 26 квітня 2000 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
8. Про затвердження форми декларації з податку на прибуток підприємства та Порядку її складання: наказ ДПА України від 29 березня 2003 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0271-03>.

Резюме

Рассмотрены особенности проведения судебно-экономических исследований, связанных с налогообложением налогом на прибыль операций с долговыми ценными бумагами. Уделено внимание вопросам, связанным с отражением операций с ценными бумагами, в бухгалтерском и налоговом учете.

Summary

The features of the judicial — economic studies on related taxation on profit from operations debt securities. Attention is paid to issues related to the display of securities transactions in the accounting and tax accounting.

УДК 343.148.5

О.Д. Бугаєнко, провідн. судовий експерт

І.В. Болоніна, провідн. судовий експерт

Київський НДІ судових експертиз

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ АНУЇТЕТНОГО ПЛАТЕЖУ ВІДСОТКОВІЙ СТАВЦІ, ВИЗНАЧЕНІЙ СТОРОНАМИ В КРЕДИТНОМУ ДОГОВОРІ

Розглянуто найбільш типові проблеми, що виникають при проведенні судово-економічних експертиз і пов'язані з розміром ануїтетного платежу по відсотковій ставці, визначеній сторонами в кредитному договорі.

Під час укладення кредитного договору банки, незважаючи на законодавче закріплення, не завжди надають позичальникам повну та